

УДК 351.745

Л. Ф. Гула

**ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯ ЗАКОННОСТІ
ТА ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПРАЦІВНИКАМИ
ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

У статті розглянуто проблеми формування відповідального ставлення працівників ОВС до виконання принципів законності та захисту прав і свобод людини в процесі виконання своїх обов'язків щодо протидії правопорушенням. Окреслено компетенцію ОВС України щодо забезпечення прав людини й громадянина, що складається з відповідних повноважень. Виділено основні причини вчинення цих правопорушень працівниками підрозділів ОВС (сама специфіка правоохоронної діяльності, а іноді це пов'язано з недостатнім рівнем їх професійних, моральних та психологічних якостей, відсутністю в них необхідної впевненості у важливості та відповідальності їх суспільної ролі). Визначено основні заходи щодо усунення факторів, які впливають на порушення законності та прав і свобод людини в діяльності працівників міліції.

Ключові слова: *правоохоронна діяльність, законність, гарантії законності, права і свободи, види правопорушень, катування, нелюдське поводження, причини правопорушень, профілактика, заходи профілактики.*

Постановка проблеми. Дослідження практичних підрозділів органів внутрішніх справ свідчить, що їх діяльність носить високий латентний рівень неправомірного застосування сили до підозрюваних, обвинувачених, адміністративно затриманих і навіть до свідків та потерпілих. Водночас агресивна поведінка виправдовується цілями – швидким і повним виявленням, припиненням та розслідуванням злочину, притягненням до кримінальної відповідальності винних, захистом прав і законних інтересів потерпілих.

У процесі розбудови правової держави набуває актуальності потреба протидії порушенням, учинених працівниками ОВС при здійсненні правоохоронної діяльності, та визначення заходів, спрямованих на їх попередження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досягнуті успіхи в дослідженні загальних проблем дотримання законності та прав і свобод людини в діяльності правоохоронних органів досліджувалися в працях О.М. Бандурки, О.М. Джужи, І.П. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, М.Й. Курочки, О.Р. Михайленка, Д.Й. Никифорчука, В.Л. Регульського, Ю.І. Римаренка, І.В. Сервецького, В.В. Сергєєва, В.Я. Тація, Ю.С. Шемшученка В.А. Ященко та ін.

Указані вчені визначають принципи законності та дотримання прав і свобод людини в правоохоронній діяльності таким чином: О.М. Бандурка зазначає, що принципи законності та дотримання прав і свобод людини й громадянина, як принципи оперативно-розшукової діяльності, викликають необхідність виконання правового режиму отримання, перевірки й використання оперативно-розшукової інформації. [1, с.92].

І.П. Козаченко наголошує, що закріплення гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукових заходів є правовими передумовами формування вимог допустимості застосування в процесі розслідування злочину їх результатів [2, с.758].

О.М. Джужа та Д.Й. Никифорчук розглядають законність у правоохоронній діяльності як загальноправовий принцип на конкретно-галузевому рівні, тобто поняття законності виступає як ідея, система поглядів, висловлених у праві, і як принцип права, що реалізується в конкретних умовах протидії злочинності [2, с.48–50].

Ю.С. Шемшученко стверджує, що законність – це один із головних принципів організації суспільного життя, сутність якого полягає в точному й неухильному виконанні законів усіма, кому ці закони адресовані; є основою правового режиму й правопорядку в державі й суспільстві. Він зафіксований у Конституції України. Відповідно до неї закони та інші нормативно-праві акти ухвалюються на основі Конституції та відповідно до її положень (ст. 8); органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах та відповідно до законів України (ст. 6); кожен громадянин зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68) [3, с. 290].

Усіх вчених поєднує те, що принципи законності та дотримання прав і свобод людини в правоохоронній діяльності передбачає наявність необхідної правової основи діяльності підрозділів ОВС, заборону здійснення її для досягнення цілей і виконання завдань, які не передбачені законами, обов'язковість дотримання всіх вимог, що стосуються підстав та порядку протидії злочинності.

Формування цілей. Метою дослідження є визначення порушень законності та прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ та окреслення основних заходів щодо їх запобігання.

Виклад основного матеріалу. З набуттям незалежності в Україні почалися демократичні перетворення, спрямовані на формування громадянського суспільства, розбудову правової держави, у якій, згідно з Конституцією, людина, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність та безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Це, передусім, визначає зміст і спрямованість діяльності держави та всіх її органів щодо забезпечення цих досягнень світової цивілізації як одним із головних її обов'язків.

Конституція України (ст. 3) наголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і особиста гідність, недоторканність і безпека є найвищими соціальними цінностями держави, тому захист громадян від жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, форм поведінки чи покарання є одним з пріоритетних завдань влади.

Для реалізації основних прав і свобод людини та громадянина nedostatно задекларувати їх на законодавчому рівні, необхідно реально забезпечити, тобто за допомогою соціальних, матеріальних, праворегулювальних та правоохоронних заходів гарантувати їх реальне існування, що особливо важливо для такої форми реалізації прав і свобод, як використання.

Україна, ратифікувавши Європейську конвенцію про захист прав та основоположних свобод людини Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод людини 1950 року», Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції, інкорпорує Конвенцію в національну правову систему, визнала обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що торкаються тлумачення й застосування Конвенції.

Україна, будучи учасником Міжнародного пакту про громадські та політичні права, Конвенції ООН проти катувань і Європейської конвенції захисту прав людини та основоположних свобод, зобов'язалася гарантувати право громадян не бути підданим катуванням та поганому поводженню з боку державних службовців. Це право є абсолютним: ніякі обставини не можуть виправдати застосування катувань. Воно захищається Конституцією України, оскільки стаття 28 гарантує: «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню». Водночас скарги на катування й жорстоке поводження залишаються досить поширеними в практиці правозахисних організацій.

До найбільш небезпечних посягань на особисті права людини належить незаконне застосування до неї фізичного або психічного насильства, зокрема, катування, яке означає будь-яку дію якою будь-якій особі навмисне спричиняються сильний біль, або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дію, яку вчинила вона або третя особа чи в учиненні якої вона підозрюється.

У діяльності працівників міліції факти жорстокого поводження з громадянами не лише мають місце, але є досить розповсюдженим явищем.

Порушення законності й дисципліни може бути наслідком свідомого невиконання працівником міліції службових обов'язків, зневажливого ставлення до прав і законних інтересів громадян, нестриманості, невміння орієнтуватися й діяти в складній обстановці тощо.

Маючи широкі повноваження, окремі правоохоронці у своїх діях не уникають брутального насильства, що є навмисним та протиправним застосуванням сили працівниками міліції, які свідомо перевищують повноваження, надані їм. Подібно до правопорушників, які ретельно планують злочини, брутальні працівники міліції, зазвичай, удаються до запобіжних заходів і їх злочинні дії залишаються невиявленими.

Трапляються також випадки застосування надмірної сили, або як результат непридатності чи недбалості працівника міліції, або ж коли вони виявляються неспроможними розібратися з ситуацією, у якій вони опинилися, без зайвого чи надто нерозважливого застосування сили [4, с.7].

Проблема катувань – одна з найбільш важких. У суспільній думці існує стійке уявлення, що заради викорінення злочинності припустимі будь-які, іноді жорстокі методи. На основі визнання підозрюваним своєї вини базується формування основної доказової бази про причетність його до вчинення злочину. Тому, незважаючи на декларації про прихильність ідеям прав людини, і законодавець, і суди неохоче йдуть на зміну сформованої практики й законодавства. Це, з одного боку, недостатньо ефективно запобігає застосуванню катувань, а з іншого – створює сприятливі умови для високого ступеня латентності цього злочину. Остання обставина дає можливість подавати проблему і в очах українського суспільства, і в очах міжнародної громадськості та міжнародних інститутів як незначну. На жаль, часто жорстоке поводження і застосування катувань залишаються безкарними чи, що ще гірше, сприймаються як норма.

Вивчаючи практичну діяльність органів внутрішніх справ, такими випадками застосування катувань та жорстокого поводження, що мають непоодинокий характер, залишаються: катування і жорстоке, нелюдське поводження з особами, підозрюваними у вчиненні злочину, у період проведення затримання й досудового слідства (57 %); умови утримання й погане поводження в ізоляторах тимчасового тримання (43 %);

Такі випадки не лише порушують суспільні відносини щодо охорони життя, здоров'я, честі й гідності особи та конституційні засади діяльності державної влади, а й дискредитують правоохоронну систему, знижують рівень довіри до неї з боку населення, підривають міжнародний авторитет України як країни, що прагне стати правовою державою. Зважаючи на специфіку функцій та статусу МВС, важливим аспектом забезпечення прав людини в його діяльності є як недопущення проявів кримінального насильства на всій території країни, так і викорінення фактів жорстокого поводження з громадянами в діяльності окремих співробітників, забезпечення належної правової оцінки кожної такої події.

Компетенція ОВС України щодо забезпечення прав людини й громадянина складається з таких повноважень: охорона й забезпечення громадського порядку, тобто підтримання встановлених правовими актами правил поведінки та відносин між людьми, які перебувають у громадських місцях; запобігання виникненню загрози життю, здоров'ю та майну громадян з боку джерел підвищеної небезпеки, непередбачених дій наводни або внаслідок аварій, катастроф та інших надзвичайних подій; запобігання правопорушенням та їх припинення з метою захисту прав громадян під час вжиття заходів щодо нейтралізації, послаблення, усунення та попере-

дження правопорушень, забезпечення притягнення до відповідальності винних, відновлення порушених прав і свобод громадян; виявлення й розслідування злочинів та розшук осіб, які їх вчинили, що, безперечно, є основним функціональним завданням міліції, виконання якого відображає рівень професіоналізму працівників органів внутрішніх справ [5, с. 88].

Проблеми формування відповідального ставлення працівників ОВС до захисту прав і свобод людини іноді обумовлює сама специфіка правоохоронної діяльності, а іноді це пов'язано з недостатнім рівнем їх професійних, моральних та психологічних якостей, відсутністю в них необхідної впевненості у важливості та відповідальності їх суспільної ролі. Негативний вплив, який відчуває правоохоронець у спілкуванні зі злочинним середовищем, часом стає на заваді виконання обов'язків із забезпечення прав і свобод людей, яким він присягався чесно служити.

Ефективна реалізація заходів протидії порушенню законності та прав і свобод людини в діяльності ОВС, які здебільшого мають організаційно-управлінський характер, залежить перш за все від активності їх впровадження самими органами внутрішніх справ, насамперед Міністерством внутрішніх справ України.

На наш погляд та пропозиції окремих науковців [6, с. 47–48], необхідно здійснити такі заходи з метою усунення факторів, які впливають на порушення законності та прав і свобод людини в діяльності працівників міліції:

1. Необхідне конструктивне реформування ОВС: з інструменту силової підтримки державної влади система органів внутрішніх справ має перетворитися на соціальний інститут, який буде забезпечувати належний рівень правопорядку в державі.

2. Ідеологія правоохоронної діяльності повинна ґрунтуватися на суспільно-альтруїстичних цінностях. Тому необхідний розвинутий і технічно забезпечений інформаційно-пропагандистський апарат впливу на особовий склад, покликаний формувати в працівників єдину позитивну морально-правову орієнтацію.

3. Ураховуючи, що конфліктно-змістовний характер службової діяльності працівників ОВС, особливо обумовлений негативним ставленням до працівників ОВС з боку населення, є одним з вагомих факторів детермінації насильницьких злочинів, що вчиняються працівниками ОВС, ефективним заходом їх попередження є досягнення високого рівня партнерських відносин «міліція-населення».

4. Важливим кроком у становленні соціально-орієнтованої стратегії діяльності ОВС є створення позитивного іміджу працівника ОВС, що можливо лише за умови підтримки з боку держави та активної взаємодії ОВС із засобами масової інформації. Одним зі способів взаємодії ЗМІ та ОВС є попередження віктимної поведінки населення щодо злочинів, учинених працівниками органів внутрішніх справ.

5. Слід усунути залежність оцінки ефективності діяльності ОВС від статистичних даних про стан злочинності або інших систематично відображуваних кількісних показників. Необхідна якісно нова система критеріїв оцінки ефективності діяльності ОВС та організації контролю за їх діяльністю. Відповідними критеріями оцінки, на наш погляд, повинні бути – навантаження (напруженість діяльності), якість діяльності та дотримання законності. Оцінка ефективності діяльності тієї або іншої служби або підрозділу (на основі якої оцінюється діяльність ОВС узагалі) повинна ґрунтуватися на оцінці діяльності кожного працівника, з урахуванням специфіки напрямів діяльності служби та підрозділу.

6. Необхідне структурне відокремлення слідчих органів від системи ОВС, що дозволить ліквідувати чинник впливу адміністративно-командного методу на недоречну відповідальність працівників за «кінцевий результат».

7. Нагальною є потреба вдосконалення кадрової роботи, уключаючи відбір, підготовку та розміщення кадрів. Удосконалення потребують механізм і методика відбору кандидатів на службу в ОВС на конкурсній основі за міжнародними стандартами поліцейської системи, причому це стосується як відбору кандидатів на службу в конкретних службах і підрозділах, так і комплектування абітурієнтами навчальних закладів ОВС України.

Найголовніше - зламати стереотипи мислення й поведінки, часто наперед агресивного ставлення до осіб, які вчинили злочини, а також міцні редути «кругової поруки» й обстоювання будь-якою ціною «честі мундира» навіть при очевидності вчинення злочину колегою-працівником правоохоронного органу.

Висновки. Зазначимо, що провідними заходами попередження порушення законності та прав і свобод людини працівниками ОВС, має здійснюватися в системі підвищення рівня професійної освіти та підготовки кадрів з метою формування професіоналів, фахівців належного рівня з відповідною правовою свідомістю та правовою й професійною культурою, службовою дисципліною, правомірною поведінкою.

До шляхів профілактики неправомірного насильства в діяльності органів слід віднести належне зростання професіоналізму, з чим несумісна заміна інтелектуальних можливостей, а також криміналістичних методів, розроблених наукою і практикою, насильством.

Використані джерела:

1. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Ч. I : [підручник] / О. М. Бандурка. – Х. : Вид-во Національного ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.
2. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / від. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К. : Ін Юре, 2005. – Т. 2. Права людини у контексті поліцейської діяльності. – 1224 с.

3. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – [2-ге вид., переробл. і доповн.]. – К. : Юридична думка, 2012. – 1020 с.

4. Діяльність ОВС України в забезпеченні прав людини за сучасних умов // Іменем Закону. – № 42 (5480). – 22.10–27.10.2005. – 44 с.

5. Хальота А. І. Забезпечення реалізації органами внутрішніх справ конституційних особистих прав і свобод людини і громадянина / А. І. Хальота // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – К. : НАВС, 2001. – № 3. – С. 87–95.

6. Ігнатів О. Основні напрямки протидії насильству у діяльності ОВС України. Дотримання прав людини у діяльності МВС / О. Ігнатів ; Харківська правозахисна група. – Х. : Права людини, 2009. – С.47–50.

Гула Л.Ф. Мероприяття относительно предотвращения нарушения законности, прав и свобод человека работниками органов внутренних дел

В статье рассмотрены проблемы формирования ответственного отношения работников ОВД к выполнению принципов законности, защиты прав и свобод человека в процессе выполнения своих обязанностей относительно противодействия правонарушениям. Очерчена компетенция ОВД Украины относительно обеспечения прав человека и гражданина, что складывается из соответствующих полномочий. Выделены основные причины совершения этих правонарушений работниками подразделений ОВС (специфика правоохранительной деятельности, а иногда это связано с недостаточным уровнем их профессиональных, моральных и психологических качеств, отсутствием в них необходимой уверенности в важности и ответственности их общественной роли). Определены основные мероприятия с целью устранения факторов, которые влияют на нарушение законности, прав и свобод человека в деятельности работников милиции.

Ключевые слова: правоохранительная деятельность, законность, гарантии законности, права и свободы, виды правонарушений, истязания, нечеловеческое поведение, причины правонарушений, профилактика, мероприятия профилактики.

Hula L.F. Measures in relation to prevention of violation of legality and rights and freedoms of man by the workers of organs of internal affairs

In the article the problems of forming of responsible relation of workers of OBC are considered to implementation of principles of legality and defence of rights and freedoms of man in the process of implementation it duties in relation to counteraction offence. The competence of OBC of Ukraine is outlined in relation to providing of human and citizen rights and to fold from corresponding plenary powers. Principal reasons of feausance of these offences are distinguished by the workers of subdivisions of OBC, that the specific of law-enforcement activity stipulates, and sometimes it is related to the insufficient level them professional, moral and psychological internalss, by absence in them necessary confidence in importance and responsibility them Public roles. Negative influence that feels a right is a guard in a commonication with a

criminal environment, sometimes implementation of duties hinders from providing of rights and freedoms of people, that he swore honestly to serve. Marked, that the workers of law enforcement authorities constantly are emotionally overloaded, the far of negative emotions, anger, offense, fear, influences on them, it is pitiful that must, in force of implementation of services, duties, be appeased, and in another cases – to hide. Basic measures are certain with an aim removals of factors, that pour in on violation of legality and rights and freedoms of man in activity of workers of militia. In a result outlined, that by the leading measure of warning violation of legality and rights and freedoms of man, workers of OBC, must come true in the system of increase of level of professional education and training of personnels with the aim of forming of professionals, specialists of due level with corresponding legal consciousness and legal and professional culture, official discipline, good behaviour.

Key words: *law-enforcement activity, legality, guarantees of legality, right and freedom, types of offences, torture, superhuman behavior, reasons of offences, prophylaxis, measures of prophylaxis.*

УДК 343.82

К.Б. Марисюк

ЩЕ РАЗ ПРО ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ

Статтю присвячено аналізу характерних рис однієї з найбільш відомих кримінально-виконавчих установ пострадянського простору – виправної колонії № 5, що розташована на острові Огненному (Білозерський район Вологодської області Російської Федерації). Розглянуто питання, пов'язані з її виникненням, досліджено характерні риси режиму в ній. Особливу увагу зосереджено на проблемах правового статусу засуджених, які відбувають покарання в цій виправній колонії.

Підсумовано, що запозичення усього досвіду функціонування виправної колонії № 5, або хоча б значної частини було б недоцільно та невиправдано з багатьох точок зору. Водночас вивчення характерних рис режиму цієї установи, а також проблем, які мають місце в процесі її функціонування, може бути надзвичайно важливою під час реформування вітчизняних кримінально-виконавчих установ.

Ключові слова: *покарання, колонія, засуджений, режим, обов'язки.*

Постановка проблеми. В умовах радикальної трансформації вітчизняних соціальних, політичних та економічних інститутів, не менш значимим є й удосконалення значної частини вже чинних у державі правових норм, а також вироблення нових, спрямованих на посилення правового захисту людини та громадянина. Загалом це стосується й кримінально-виконавчого права.

Безсумнівним завданням українського законодавця є максимальне наближення чинних кримінально-виконавчих приписів до сучасних європейських стандартів, одним з яких є гуманізація кримінальної